

ЎЗБЕКИСТОН

ПЕНСИЯ ИСЛОҲОТЛАРИДА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАНИ ҚЎЛЛАШ

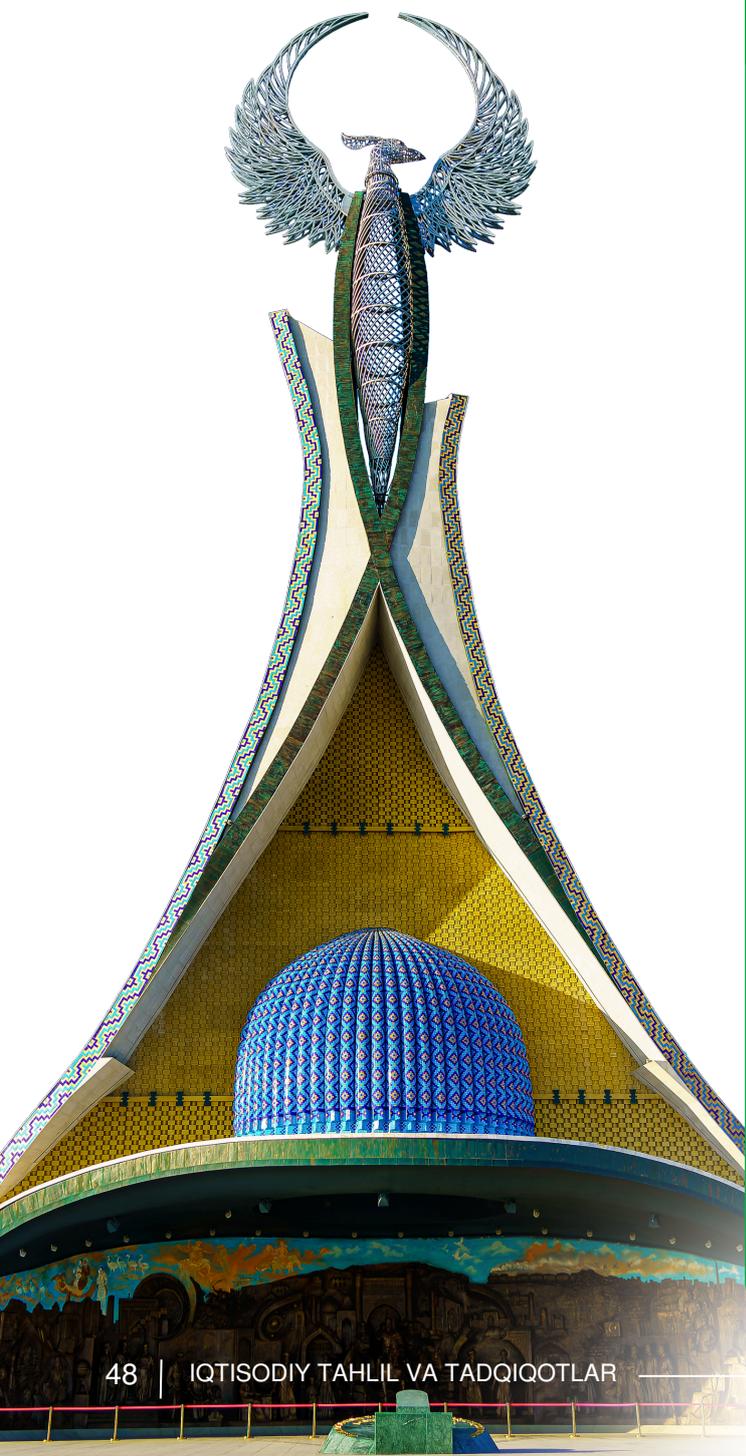

Тўлаков Улуғбек

иқтисодиёт фанлари бўйича
фалсафа доктори (PhD)

Зокирова Гавхар

мустақил тадқиқотчи

Аннотация

Пенсия таъминоти муаммоси Ўзбекистон Республикасида йилдан-йилга тобора долзарб бўлиб бормоқда. Аҳолининг тез қариши ва одамларнинг пенсия таъминоти даражасидан норозилиги давлат учун жиддий таҳдидни келтириб чиқаради. Тадқиқот Ўзбекистон пенсия тизимида инновацион ёндашувлар ва хорижий тажрибани қўллаш имкониятларини ўрганишдан иборат. Қўйилган мақсадга эришиш учун пенсия ислоҳотининг турли жиҳатлари таҳлил қилинди, улар келажакдаги пенсионерлар орасида турли хил баҳс-мунозараларга сабаб бўлмоқда. Таҳлил асосида Ўзбекистон пенсия сиёсатининг, афсуски, кичик инқироз ҳолатида эканлиги ва унинг ечимини топиш зарурлиги келтирилган. Мақолада хорижий мамлакатларнинг пенсия тизимлари кўриб чиқилган ва уларнинг афзалликлари аниқланган. Мамлакат пенсия сиёсатида хорижий тажрибани Ўзбекистон шароитида қўллаш имконияти тақлиф қилинган. Ўзбекистон пенсия тизimini модернизация қилиш, хорижий тажрибадан фойдаланган ҳолда, келажакда барқарор ва самарали фаолият юритишини таъминлаш бўйича хулоса ва тақлифлар берилган.

Калит сўзлар

пенсия таъминоти, хорижий тажриба, пенсия жамғармаси, бюджет, пенсия тўловлари, пенсия.

Ривожланган демократик жамиятларда ижтимоий сиёсат фуқаролар фаровонлигини таъминлаш, барқарорликни сақлаш ва турмуш даражасини ошириш мақсадида белгилаб бериладиган чора-тадбирлар мажмуасини ўз ичига олади. Ушбу сиёсат бир мунча кенг қамровли бўлиб, унинг муҳим ҳалқаларидан бири пенсия тизимидир. Пенсия тизими фуқаролар кексалик ёшида, меҳнат қобилиятини йўқотганда ёки боқувчисини йўқотган ҳолатларда уларни молиявий жиҳатдан таъминлаш механизмларини амалга оширади. Бу тизим нафақат аҳоли эҳтиёжларини қондириш, балки жамиятда ижтимоий адолатни қарор топтириш, тенгликни рағбатлантириш ва иқтисодийда барқарор истеъмолни таъминлашдек муҳим вазифаларни бажаради.

Шу билан бирга, жаҳон ҳамжамияти турли глобал воқеалар ҳамда иқтисодий-сиёсий инқирозлар шароитида пенсия тизимларини қайта кўриб чиқиш, уларни такомиллаштириш ва қайта ислоҳ қилиш зарурати билан юзлашмоқда. Сўнгги йиллардаги глобал иқтисодий инқирозлар, демографик ўзгаришлар (кекса аҳоли улушининг ўсиши, туғилиш даражасининг пасайиши), технологияларнинг тезкор ривожланиши, меҳнат бозорининг трансформацияланиши, шунингдек, пандемиялар каби прогноз қилиш мушкул бўлган омиллар пенсия тизимларига жиддий босим ўтказмоқда. Мазкур шароитда ҳар бир мамлакат ўзи учун энг мақбул, узоқ муддатли барқарорликни таъминлайдиган пенсия тизими моделини яратиш ёки мавжудини янада такомиллаштириш йўллариини излашга мажбур.

Ўзбекистон Республикаси ҳам мустақиллик йилларидан пенсия тизимини ислоҳ қилиш, ҳозирги реалликларга мослаштириш йўлида бир қатор чора-тадбирларни амалга ошириб келмоқда. Бироқ жаҳон амалиёти шундан далолат берадики, пенсия тизимлари доимий эътибор, тезкор даврий ўзгартиришлар ва инклюзив ёндашувларни талаб қилади. Бу жараёнда хорижий тажриба, инновацион ечимлар ва илғор амалиётларни ўрганиш муҳим аҳамиятга эга. Ривожланган мамлакатлар пенсия тизимларида ахборот-коммуникация технологияларини жорий қилиш, хусусий пенсия жамғармаларини ривожлантириш, ҳар томонлама фаровонликка эришиш йўлида турли гибрид механизмлардан фойдаланиш, суғурта принципларини кенг жорий этиш ва янги бирлашган пенсия фондлари ташкил этиш каби кўплаб инновацион чоралардан фойдаланишни тақозо этмоқда. Долзарб аҳамият касб этаётган бу вазифа, шубҳасиз, хорижий тажриба, молиявий технологиялар ва инновацион ёндашувларни ўрганиш, уларни миллий шароитга мослаштириш орқали амалга оширилиши мумкин.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Бу мавзуга бағишланган кўплаб тадқиқотлар мавжуд. Ўзбекистонда пенсия тизимини ислоҳ қилиш ва ривожлантириш масалаларига бағишланган тадқиқотлар мамлакатда ижтимоий сиёсатнинг муҳим йўналишларидан бири ҳисобланади. Бир қатор ўзбек олимлари ушбу масалада илмий тадқиқотлар олиб боради. Уларнинг ишларида мамлакат пенсия тизимини ривожлантириш, жаҳон тажрибасидан фойдаланиш, шунингдек, тизимни молиявий барқарорлаштириш бўйича тавсиялар илгари сурилган. Масалан Уйғунжон Ачилов Ўзбекистонда пенсия таъминоти тизими муаммолари ва ҳал этиш йўллариини ўрганган ҳамда пенсия таъминоти тизимидаги муаммолар ва уларни ҳал этишга қаратилган таклифлар берган.

Сирлиев Акмалжон пенсия таъминоти тизимини эконометрик моделлаштириш орқали ислоҳ қилиш масалалари кўриб чиққан. Ушбу ишда Ўзбекистонда пенсия тизимини такомиллаштириш ва унинг барқарорлигини таъминлашга қаратилган муҳим хулосалар берган.

Шунингдек, Маҳмуджон Зиядуллаев Ўзбекистонда пенсия тизимини бошқариш ва такомиллаштириш масалаларига бағишланган монографияси пенсия таъминоти, пенсия таъминоти бошқарувини амалга оширишнинг ҳуқуқий асослари, меҳнат стажу, давлат пенсиялари, уларни тайинлаш ва тўлаш, пенсия соҳасидаги ислохотлар каби масалаларга бағишланган.

Гульяра Касимованинг иши аҳолини ижтимоий ҳимоялашда жамғариб бориладиган пенсия таъминотининг аҳамияти ва моҳиятини ўрганишга бағишланган. Унда хорижий мамлакатлардаги давлат пенсия тизимлари таҳлил қилинган. Ўзбекистонда жамғариб бориладиган пенсия таъминотини такомиллаштириш масалалари кўриб чиқилган [4].

Хорижий мутахассислар ҳам пенсия таъминоти ривожланишига катта эътибор қаратадилар. Масалан, Агнесе ва бошқалар ўз ишларида пенсия жамғармалари кекса авлод сонининг ўсиши шароитида аъзолари учун етарли ва барқарор нафақа даромадини таъминлаш мақсадида етарли даромадлиikka эришишдек қийин вазифага дуч келганликларини таъкидлайдилар. Италиялик мутахассисларнинг тадқиқотларида пенсия жамғармалари самарадорлиги ва активларни бошқариш стратегияларига ижтимоий бошқарув сиёсатининг таъсири ўртасидаги боғлиқлик ўрганилган. Италия пенсия жамғармаси бозорининг барқарор ривожланишига таъсир этувчи муҳим жиҳатлар очиб берилган [5].

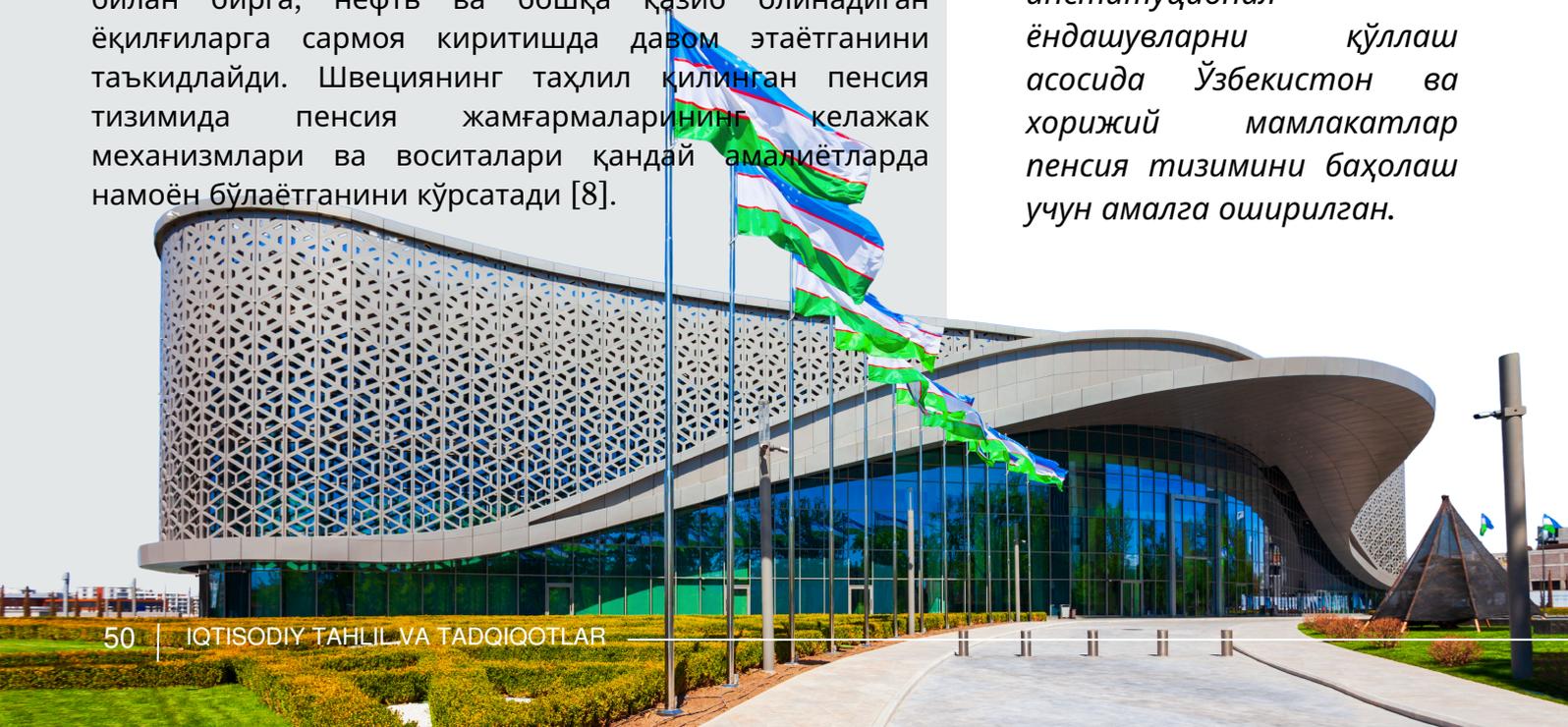
Андерсен ва бошқалар бутун дунёдаги пенсия ислохотлари ва моддий номутаносибликни ўрганадилар. Улар ўз ишларида пенсия тизимлари, активларни жамғариш ва бойлик тақсимоти ўртасидаги назарий механизмларни очиб бериш учун ҳаёт цикли моделини таклиф қиладилар. Яратилган моделнинг самарадорлигини аниқлаш мақсадида мутахассислар Даниядаги пенсия ислохоти мисолида тахмин қилинган прогнозларнинг эмпирик эҳтимолиятини синовдан ўтказдилар. Сўнги ўн йилликларда бойлик номутаносиблиги камайган ушбу мамлакат тажрибаси таҳлил қилинган [6].

Сонерюд эса пенсия жамғармалари кекса авлод учун хавфсиз иқтисодий келажак яратишга интилишини, шу билан бирга, нефть ва бошқа қазиб олинadиган ёқилғиларга сармоя киритишда давом этаётганини таъкидлайди. Швециянинг таҳлил қилинган пенсия тизимида пенсия жамғармаларининг келажак механизмлари ва воситалари қандай амалиётларда намоён бўлаётганини кўрсатади [8].

МАТЕРИАЛ ВА ТАДҚИҚОТ

Субран ва бошқалар Хитойда пенсиянинг камбағалликка таъсирини таҳлил қилдилар. Улар тадқиқот натижалари пенсиянинг минтақавий даражада нисбий камбағалликни камайтиришга сезиларли ҳисса қўшаётганини кўрсатади. Шу билан бирга, олинган маълумотлар шаҳар ва қишлоқ ҳудудлари ўртасида фарқ қилади. Экспертлар шахсий саломатликнинг нисбий камбағаллик ҳолатини яхшилашга ижобий таъсир кўрсатишини таъкидлайдилар, яъни соғлиғи яхши бўлган пенсионерлар нисбий камбағалликка тушиш эҳтимоли камроқдир [9].

Материал ва тадқиқот усуллари. Тадқиқот илмий билиш методлари, ахборот-таҳлилий таҳлил ва синтез, қиёслаш, тизимли ва институционал ёндашувларни қўллаш асосида Ўзбекистон ва хорижий мамлакатлар пенсия тизимини баҳолаш учун амалга оширилган.

Гульяра Касимованинг иши аҳолини ижтимоий ҳимоялашда жамғариб бориладиган пенсия таъминотининг аҳамияти ва моҳиятини ўрганишга бағишланган. Унда хорижий мамлакатлардаги давлат пенсия тизимлари таҳлил қилинган. Ўзбекистонда жамғариб бориладиган пенсия таъминотини такомиллаштириш масалалари кўриб чиқилган [4].

Хорижий мутахассислар ҳам пенсия таъминоти ривожланишига катта эътибор қаратадилар. Масалан, Агнезе ва бошқалар ўз ишларида пенсия жамғармалари кекса авлод сонининг ўсиши шароитида аъзолари учун етарли ва барқарор нафақа даромадини таъминлаш мақсадида етарли даромадлиликка эришишдек қийин вазифага дуч келганликларини таъкидлайдилар. Италиялик мутахассисларнинг тадқиқотларида пенсия жамғармалари самарадорлиги ва активларни бошқариш стратегияларига ижтимоий бошқарув сиёсатининг таъсири ўртасидаги боғлиқлик ўрганилган. Италия пенсия жамғармаси бозорининг барқарор ривожланишига таъсир этувчи муҳим жиҳатлар очиб берилган [5].

Андерсен ва бошқалар бутун дунёдаги пенсия ислохотлари ва моддий номутаносибликни ўрганадилар. Улар ўз ишларида пенсия тизимлари, активларни жамғариш ва бойлик тақсимоли ўртасидаги назарий механизмларни очиб бериш учун ҳаёт цикли моделини таклиф қиладилар. Яратилган моделнинг самарадорлигини аниқлаш мақсадида мутахассислар Даниядаги пенсия ислохоти мисолида тахмин қилинган прогнозларнинг эмпирик эҳтимолиятини синовдан ўтказдилар. Сўнгги ўн йилликларда бойлик номутаносиблиги камайган ушбу мамлакат тажрибаси таҳлил қилинган [6].

Сонерюд эса пенсия жамғармалари кекса авлод учун хавфсиз иқтисодий келажак яратишга интилишини, шу билан бирга, нефть ва бошқа қазиб олинган ёқилғиларга сармоя киритишда давом этаётганини таъкидлайди. Швециянинг таҳлил қилинган пенсия тизимида пенсия жамғармаларининг келажак механизмлари ва воситалари қандай амалиётларда намоён бўлаётганини кўрсатади.

Субран ва бошқалар Хитойда пенсиянинг камбағалликка таъсирини таҳлил қилдилар. Улар тадқиқот натижалари пенсиянинг минтақавий даражада нисбий камбағалликни камайтиришга сезиларли ҳисса қўшаётганини кўрсатади. Шу билан бирга, олинган маълумотлар шаҳар ва қишлоқ ҳудудлари ўртасида фарқ қилади. Экспертлар шахсий саломатликнинг нисбий камбағаллик ҳолатини яхшилашга ижобий таъсир кўрсатишини таъкидлайдилар, яъни соғлиғи яхши бўлган пенсионерлар нисбий камбағалликка тушиш эҳтимоли камроқдир [9].

Материал ва тадқиқот усуллари. Тадқиқот илмий билиш методлари, ахборот-таҳлилий таҳлил ва синтез, қиёслаш, тизимли ва институционал ёндашувларни қўллаш асосида Ўзбекистон ва хорижий мамлакатлар пенсия тизимини баҳолаш учун амалга оширилган.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ ВА МУҲОКАМАСИ

Ўзбекистонда пенсия тизими аралаш тизим асосида ишлайди, яъни у тақсимот-жамғарма тизими деб ҳам аталади. Бу шунда намоён бўладигани, ҳар бир ишчи ёки у ишлайдиган юридик шахс ўз фаолияти давомида Пенсия жамғармасига, бадал тўлайди. Ушбу жамғарма келажакда пенсия тўловларини кафолатлаш имконини беради.

Мамлакатда пенсия ислоҳоти давом этмоқда 2025 йил 1 мартга қадар давлат пенсия таъминоти тизимини ислоҳ қилиш концепцияси лойиҳасини ишлаб чиқиш белгиланган [10].

Пенсия таъминоти ислоҳоти келажакдаги пенсиячилар ўртасида турли фикрлар пайдо қилмоқда. Ўзбекистон Республикасининг пенсия сиёсати муайян инқироз ҳолатида бўлиб, бу муаммодан чиқиш йўллари топиш зарур. Шу мақсадда хорижий давлатлар пенсия тизимлари ўрганилиб, уларнинг афзалликлари таҳлил қилинди ва Ўзбекистон шароитига мослаштириш имкониятлари кўриб чиқилди.

Нидерландия пенсия сиёсати дунёдаги энг самарали тизимлардан бири ҳисобланади. Бу тизим катта пенсия тўловлари ва давлат томонидан қўллаб-қувватланиши билан ажралиб туради. Давлат пенсияси тизими ишчиларнинг ҳар йили иш ҳақидан ажратиладиган икки фоизлик бадаллар асосида фаолият юритади. Пенсиянинг тўлиқ суммасини олиш учун 50 йил ишлаш талаб қилинади. Агар шахс Нидерландиядан ташқарида яшаса, давлат пенсияси ҳисобга олинмайди ва тўловлар тўхтатилади.

Нидерландияда корпоратив пенсия тизими ҳам мавжуд бўлиб, иш берувчиларнинг катта қисми ўз ходимларига ушбу имтиёزلарни тақдир қилади. Баъзи соҳаларда корпоратив пенсия ҳатто мажбурийдир. Компания банкрот бўлган тақдирда, корпоратив пенсия жамғармаси ходимларни ҳимоя қилади.

Шахсий пенсия жамғармалари тизими ҳам мавжуд бўлиб, банклар ва суғурта компаниялари турли пенсия жамғарма дастурларини тақдир этади. Бу жамғарма маблағлари пенсия ёшигача фойдаланиш учун очилмайди, кейин эса маълум муддатда тенг қисмларга бўлиб тўланади.

АҚШда пенсия тизими иш берувчилар орқали амалга оширилади. Ишчилар иш бошлаганда автоматик равишда иш берувчининг пенсия режасига киритилади. Ҳар ойда уларнинг иш ҳақидан маълум бир қисми ажратилиб, шахсий пенсия ҳисобларига ўтказилади. Пенсия режасидан тўланадиган маблағ иш стажини ва иш ҳақи даражасига боғлиқ.

Япония пенсия тизими учта асосий режа орқали фаолият юритади: «Косэй Нэнкин» (ишчилар пенсия суғуртаси), «Кокумин Нэнкин» (миллий пенсия тизими) ва «Кесай Нэнкин» (ўзаро ёрдам пенсия режаси). Бу режалар турли демографик гуруҳларнинг эҳтиёжларини қондириш учун мослаштирилган.

«Косэй Нэнкин» режаси асосан хусусий секторда фаолият юритувчи ходимларга мўлжалланган. У иш берувчилар ва ходимлар ўртасида пенсия бадалларини тенг тақсимлашни назарда тутаяди, бу эса ишчиларга нафақага чиққанларидан сўнг барқарор пенсия даромадини кафолатлайди.

«Кокумин Нэнкин» режаси ўзини ўзи банд қилган шахслар, ишсизлар ва қисқа иш вақтида ишловчи ходимлар учун мўлжалланган. Бу шахслар ишчилар пенсия суғуртасидан фойдаланиш имконига эга бўлмаслиги мумкин. Режа Япониядаги барча аҳолига уларнинг бандлик мақомидан қатъи назар асосий пенсияни таъминлайди, агар улар белгиланган минимал муддат давомида тизимга бадал тўлаб келган бўлсалар. Япония пенсия тизимининг ушбу ёндашуви турли ишлаш форматларига

мослашган бўлиб, нафақат ёшга, балки иш ҳақи моделларига ҳам тўғри келади. Бу тизим ишловчи ва ишламайдиган аҳолини адолатли қўллаб-қувватлаш мақсадини кўзлайди.

«Кесай Нэнкин» режаси давлат сектори ходимлари учун мўлжалланган бўлиб, давлат хизматчилари ва бошқа ҳукумат ходимларига нафақага чиққанларидан сўнг пенсия тўловларидан фойдаланиш имкониятини кафолатлайди.

Япония Пенсия хизмати мазкур пенсия режаларининг асосий таъмурий органи бўлиб, ушбу турли пенсия тизимларини назорат қилади. У пенсия тўловлари тўғрисида батафсил маълумот тақдим этади, бадаллар бошқарувини олиб боради ва пенсия нафақаларини тақсимлайди. Японияда иш жойини ўзгартирган ҳолатларда янги иш берувчи, одатда, ходимнинг пенсия ҳисобварағидан маблағларни ўтказишни ўз зиммасига олади. Бу, агар янги иш жойи ҳам ишчилар учун пенсия суғуртасини кўзда тутган бўлса, бадалларни тўхтовсиз давом эттириш имконини беради.

Япония пенсия тизими турмуш ўртоқлари учун молиявий қўллаб-қувватлаш ва барқарорликни таъминлашга қаратилган бир нечта махсус қондаларни ўз ичига олади. Буларга турмуш ўртоқлари учун нафақа тизими ва бева учун пенсия киради. Турмуш ўртоқлари учун нафақа тизимига кўра, ишламайдиган ёки белгиланган даромад чегарасидан кам даромад оладиган турмуш ўртоғи ишловчи турмуш ўртоғи пенсия ёшига етганда пенсия тўловларини олиш ҳуқуқига эга бўлади. Бева учун пенсия турмуш ўртоғининг вафоти ҳолатида молиявий қўллаб-қувватлашни таъминлаш учун мўлжалланган. Турмуш ўртоғи вафот этган ҳолда, қолган ёшовчи турмуш ўртоғи марҳумнинг пенсиясининг бир қисмини олиш ҳуқуқига эга бўлиб, бу оғир пайтларда молиявий барқарорликни таъминлайди.

Ушбу қондалар Япония пенсия тизимининг аҳолининг барча қатламлари учун молиявий

барқарорлик ва ижтимоий ҳимояни таъминлашга қаратилганлигини намоён қилади.

Хитойда уч даражали пенсия тизими фаолият кўрсатади:

Биринчи даража пенсия тизими Хитой аҳолисининг барчасини ижтимоий ҳимоя тизими билан таъминлаш мақсадида яратилган.

У давлат томонидан молиялаштирилади ва белгиланган ёшга етган ҳар бир фуқарога ижтимоий тўловларни назарда тутлади. Бу тўловлар ишловчи бўлган ёки бўлмаганлиги ва қандай даромад олганлигига қарамасдан амалга оширилади.

Иккинчи даража пенсия тизими асосан иш берувчилар томонидан молиялаштирилади. Давлат ва хусусий иш берувчилар ўз ходимлари учун ушбу пенсияни молиялаштириш мажбуриятига эга.

Учинчи даража пенсия тизими «тўлов даромадга қараб» тизими бўлиб, у уй ҳўжаликларидан ўз пенсия жамғармаларига даврий бадаллар киритишни талаб қилади. Бундай бадаллар кўпинча ихтиёрий бўлади ва асосан Хитойдаги ўрта ва бой синф вакиллари томонидан амалга оширилади.

Хитой пенсия тизимининг бошқа пенсия тизимларидан энг катта фарқи шундаки, унинг бошқаруви маҳаллий даражада амалга оширилади. Жаҳоннинг кўплаб давлатларида пенсия жамғармалари марказий даражада бошқарилса, Хитойда пенсия тўловларини тартибга солувчи қоидалар мамлакатнинг турли минтақаларида фарқ қилиши мумкин.

Хитой пенсия тизими шаҳар ва қишлоқ ҳудудлари учун икки хил схемани ўз ичига олади. Шаҳар ҳудудлари учун мўлжалланган схема бир турда бўлса, қишлоқ ҳудудлари учун бошқа турдаги схема қўлланилади. Бу ёндошув минтақавий ўзгаришларни ҳисобга олишга имкон беради ва аҳолининг турли гуруҳлари эҳтиёжларини қондиришга қаратилган. Хитойда шаҳар ва қишлоқ ҳудудлари ўртасидаги пенсия тизимининг ажратилиши муҳим оқибатларга олиб келади.

Қишлоқ ҳудудларидан шаҳарларга кўчиб ўтаётган ишчилар, одатда, ушбу схеманинг амал доирасига кирмайдилар. Улар ихтиёрий равишда иштирок этиш имкониятига эга, аммо иш берувчи ҳам, ходимлар ҳам бунинг учун қизиқиш билдирмайдилар. Бу ҳолат иш берувчилар юқори харажатлардан қочишни исташи ва ишчилар тезкор даромад олишга кўпроқ аҳамият қаратиши билан боғлиқ.

Жаҳоннинг кўплаб давлатларида ҳукуматлар ўз фуқароларини пенсия таъминотига сармоя киритишга рағбатлантириш учун солиқ имтиёзлари тақдим этади. Аммо Хитойда бундай имтиёзлар чекланган. Хитойда иш берувчилар ўз ходимлари номидан бадал тўлаганда, улар учун фақатгина кичик солиқ имтиёзлари назарда тутилган.

Лекин ходимлар томонидан ўз пенсия жамғармаларига киритилган бадаллар учун тўғридан-тўғри солиқ имтиёзлари мавжуд эмас.

Тадқиқот натижаларига кўра, бир қатор хорижий давлатлар тажрибаси ва Ўзбекистон пенсия тизими таҳлил қилинганда, ушбу тажрибаларнинг Ўзбекистонга мослаштириш имконияти баҳоланган. Бу масала муҳим аҳамиятга эга, чунки одамлар пенсия тизимидан тўлиқ қониқмайдилар ва яхшиланишларни кўришни истайдилар.

Хитой тажрибасида шаҳар ва қишлоқ ҳудудлари учун алоҳида пенсия схемасининг мавжудлиги қизиқарлидир. Шаҳар пенсияси, одатда, қишлоқ пенсиясидан анча юқори. Бундай ажратиш, бир томондан, манتيқий асосга эга, чунки қишлоқ аҳолиси ўзларини озиқ-овқат ва бошқа зарур маҳсулотлар билан таъминлаш имкониятига эга, яъни уларни ўзлари ишлаб чиқаради. Аммо, иккинчи томондан, бу даражада катта фарқ адолатлими? Бу савол Ўзбекистон пенсия тизимини яхшилашда кўриб чиқиши мумкин бўлган масалалардан биридир.

Агар Ўзбекистонда ушбу концепцияни қўллаш ҳақида гапирсак, бу турли қарама-қарши ва баҳсли муносабатларни келтириб чиқариши мумкин эди. Бундай ажратиш жамиятни тўғридан-тўғри бўлиб ташлаши ва давлатга нисбатан салбий муносабат пайдо бўлишига олиб келиши мумкин. Бу ғоя Ўзбекистон пенсия тизими учун фойдадан кўра кўпроқ салбий томонларга эга бўларди.

Япония пенсия тизимидаги турмуш ўртоқлар учун махсус пенсия яратиш ғояси яхши ечим саналади. Масалан, агар турмуш ўртоқлардан бири вафот этса, иккинчи шахсга махсус пенсия тўланади, бу эса молиявий қўллаб-қувватлашни таъминлайди. Бу, айниқса, ишловчи ва оилани таъминловчи турмуш ўртоғи вафот этганда муҳим аҳамиятга эга. Бундай давлат қўллаб-қувватлаши унинг ўз аҳолисига ғамхўрлик қилиш истагини намоён қилади.

Ўзбекистонда шундай пенсия жорий этилса, бу аҳолининг ижобий муносабатини пайдо қилиши мумкин. Бундай ёрдам чораси одамларни кўпроқ никоҳга киришга ва оила қуришга рағбатлантириши мумкин, чунки давлат оила институтини қўллаб-қувватлашга тайёрлигини намоён этади.

Шунингдек, Ўзбекистонда Голландия пенсия тизимининг айрим афзалликларини қўллаш мумкин, масалан, фақат мамлакат ичида яшаб, меҳнат қилган даврлар учун пенсия ҳисоблаш. Бундай чора истеъдодли одамларнинг Ўзбекистондан чет элга кетишини тўхтатиши ва мамлакат иқтисодиёти ривожига ёрдам бериши мумкин. Бу чора пенсия тизимига аҳолининг ишончини ошириши мумкин, чунки фуқаролар ўз пенсия тизимига қўшган ҳиссаси фақат ўз ижтимоий таъминоти учун ишлатилишини ҳис қилишади.

Мазкур тизимнинг тарихий илдизлари уни Ўзбекистонда бевосита қўллашни қийинлаштиради. Бироқ, белгиланган давлат пенсия тизимлари Германия ва Швейцариядаги каби касбий ва шахсий жамғарма схемалари билан бирлаштириш имкоуияти мавжуд.

Бундай ҳолда, касбий компонент иш берувчи томонидан тақдим этилган белгиланган бадаллар бўйича пенсия режаси ёки саноат шартномаларидан иборат бўлади.

Ўзбекистон «Allianz Pension Ranking 2023» пенсия рейтингигадаги 75 та мамлакатлар қаторида 71-ўринни эгаллаган (Қозғистон 34-ўринда, Ўзбекистон – 37, Туркия – 59-ўринда). Мазкур рейтинг учта суб-индексларга асосланган, булар: базавий шароитлар, барқарорлик ва пенсия тизимининг монандлиги. Улар 1 дан 7 гача бўлган шкала бўйича баҳоланади (бунда 1 – энг юқори баҳо). Ўзбекистоннинг умумий баҳоси 4,5 ни ташкил этган. (базавий шароитлар бўйича 4,4; барқарорлик бўйича 3,6 ва монандлик бўйича 5,3). Стратегик ислоҳотлар агентлиги мазкур ҳолат сабаблари ва пенсия тизими яхшилаш имкониятларини ўрганган ҳолда Ўзбекистонда пенсия тизимини ислоҳ қилиш таклифини берди [11].

1-жадвал

Пенсия тизимини ислоҳ қилишда эътибор қаратилиши лозим бўлган асосий йўналишлар

Йўналишлар	Мазмуни	Кутилаётган самаралар
Хорижий тажрибани ўрганиш	Ривожланган мамлакатлар пенсия тизимининг ҳуқуқий, институционал ва молиявий асосларини чуқур таҳлил қилиш	Барқарор пенсия тизими моделини танлаш, тизимни иқтисодий-ҳуқуқий жиҳатдан мустаҳкамлаш
Инновацион технологиялар жорий этиш	Пенсия ҳисоб-китобларини рақамлаштириш, онлайн хизматлар ва ахборот тизимларини яратиш орқали тизимни шаффофлаштириш	Молиявий харажатларни қисқартириш, манфаатдорликни ошириш, хизмат сифати ва тезкорлигини яхшилаш
Хусусий пенсия жамғармаларини ривожлантириш	Давлат пенсия жамғармаси билан бирга хусусий пенсия институтларни ривожлантириб, аҳолига турли инвестиция имкониятларини тақдим этиш	Пенсия активларини диверсификация қилиш, рақобат орқали самарадорликни ошириш, аҳоли ижтимоий муҳофазасини кучайтириш
Демографик омилларни ҳисобга олиш	Аҳоли кексалик улушининг ошиб бориши, туғилиш даражасининг камайиши каби демографик ўзгаришларнинг пенсия тизимига таъсирини прогноз қилиш	Узоқ муддатли стратегиялар ишлаб чиқиш, ресурслар тақсимотини оптималлаштириш, тизим барқарорлигини таъминлаш
Суғурта принципларини кенгайтириш	Пенсия тизимида суғурта тамойилларини чуқурлаштириш, рискларни тақсимлашни яхшилаш ва ҳар бир шахс учун тенг кафолатлар таъминлаш	Тизим адолатлилигини ошириш, пенсия тушумларини барқарорлаштириш, аҳоли ишончини мустаҳкамлаш
Даврий мониторинг ва баҳолаш	Пенсия тизими самарадорлиги, барқарорлиги ва адолатлилигини доимий кузатиб бориш	Келажақда юзага келиши мумкин бўлган муаммоларни аниқлаш, уларни олдиндан прогноз қилиш ва тизимни муттасил такомиллаштириш

Ушбу йўналишлар асосида амалга ошириладиган чоралар пенсия тизимининг инновацион ривожини, аҳоли фаровонлигининг ошиши ҳамда узоқ муддатли барқарорликни таъминлашга йўналтирилган стратегияларни ишлаб чиқиш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Хулоса ва тақлифлар. Ўзбекистон пенсия тизимини ислоҳ қилишда хорижий мамлакатларнинг самарали тажрибаларини ўрганиш ва уларни миллий хусусиятларга мослаштириш муҳим аҳамиятга эга. Шундан келиб чиққан ҳолда муаллиф томонидан Ўзбекистон пенсия тизимини такомиллаштириш учун қуйидагилар тақлиф этилади:

1. Хитой пенсия тизимида шаҳар ва қишлоқ аҳолиси учун ажратиш назарий жиҳатдан манфиқий бўлса-да, Ўзбекистон учун бу ёндашув жамиятда кескин бўлиниш ва давлатга нисбатан салбий муносабатни келтириб чиқариши мумкин. Шу сабабли, бу ғоядан кўра, турмуш ўртоқлар учун қўшимча молиявий қўллаб-қувватлаш тизимини жорий этиш самаралироқ бўлиши мумкин.

2. Япония пенсия тизимида турмуш ўртоқлар учун махсус пенсия тизимини жорий этиш ғояси Ўзбекистон учун жуда фойдали бўлиши мумкин. Бу аҳолининг ижобий муносабатини шакллантиришга, оила институтларини қўллаб-қувватлашга ва оила қуришга рағбатни оширишга ёрдам беради.

3. Голландия пенсия тизимидан мамлакат ичида меҳнат қилиш даврларини ҳисобга олиш механизми Ўзбекистонда истиқболли қадам бўлиши мумкин. Бу ёш ва иқтидорли мутахассисларнинг чет элга чиқиб кетишини қисқартириш ҳамда мамлакат иқтисодиётининг ички ривожланишини рағбатлантиришга ёрдам беради.

4. Ўзбекистонда пенсия тизимида ишончли ошириш учун давлат томонидан оилаларга кўпроқ ёрдам ва фуқароларнинг ўз ҳиссасини уларнинг ижтимоий фаровонлигига тўғридан-тўғри боғлаш зарур.

Ўзбекистон пенсия тизимини такомиллаштириш учун узоқ муддатли ва комплекс ёндашув талаб этилади. Юқорида келтирилган тақлифлар пенсия тизимининг барқарорлигини таъминлаш, иштирокчиларнинг актив иштирокини рағбатлантириш ва пенсия тизимининг самарадорлигини оширишга қаратилган. Шунингдек, ҳар қандай ислоҳотни жорий қилишда унинг аҳолининг турли қатламлари учун адолатли бўлишини таъминлаш, ижтимоий-иқтисодий шароитларни ҳисобга олиш ва халқ билан ўзаро ҳамкорликда амалга ошириш муҳим аҳамиятга эга. Бундай ёндашув пенсия тизимини янада барқарор, самарали ва ижтимоий адолатли қилиш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Achilov, U. (2022). Ўзбекистонда пенсия таъминоти тизими муаммолари ва ҳал этиш йўллари. *Moliya va bank ishi*, 8(4), 42–49.

2. Сирлиев Акмалжон (2024). Ўзбекистонда пенсия таъминоти тизимини эконометрлик моделлаштириш орқали ислоҳ қилиш масалалари. *Central Asian Journal of Education and Innovation*, 3 (5-1), 123-131.

3. Маҳмуджон Зиядуллаев (2018). Ўзбекистонда пенсия тизимини бошқариш ва такомиллаштириш масалалари. Монография. Турон иқбол. 168.

4. Касимова Гульяр Ахматовна, Саъдуллаева Шохиста Файратжон Қизи (2017). Жамғариб бориладиган пенсия таъминоти тизимини ривожлантириш масалалари. *Экономика и финансы*. (10).

5. Agnese, Paolo, De Masi, Francesco, Porretta, Pasqualina, & Santoboni, Fabrizio. (2024). Sustainable or not sustainable pension fund: This is the question. The case of environmental social governance policies in the Italian pension system. *Socio-Economic Planning Sciences*, (94).

6. Andersen, Torben M., Bhattacharya, Joydeep, Grodecka-Messi, Anna, & Mann, Katja. (2024). Pension reform and wealth inequality: Theory and evidence *European Economic Review*, (165).

7. Serenelli, Luigi. (2024). German finance minister calls pension funds to invest in domestic growth.

8. Soneryd, Linda. (2024). Futures for the uncommitted? Translating net-zero to pension savers. *Futures*, (156).

9. Subran, Ludovic, Carrera, Jordi Basco, Darmet, Maxime, Grimm, Michaela, Huang, Françoise, Jobst, Andreas, & Martini, Maddalena (2023, January). Pension reform in France: Bonjour tristesse Allianz.

10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2024 йил 23 сентябрдаги “Давлат пенсия таъминоти тизимини ислоҳ қилиш концепциясини ишлаб чиқиш бўйича ташкиллий чора-тадбирлар тўғрисида” 600-сон қарори.

11. Allianz Research. (2023). Allianz Global Pension Report 2023: Reforming against the demographic clock. Allianz SE. Retrieved from.

12. Gavxar Zokirova. (2024). O'zbekistonda pensiya tizimini islohot qilish zarurligi. *Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot*, 2(12), 10–14.

